Macrofaunanieuwsmail 86, 31 augustus 2009

Beste lezers,

De zomer heeft hopelijk iedereen goed gedaan. Ik heb alweer aardig wat kopij mogen ontvangen om een nieuwsmail te vullen. Veel leesplezier.
Blijf je berichten sturen naar macrofauna@rws.nl als je iets leuks leest, weet of hoort.
(Oude nummers zijn nog te lezen op www.macrofauna.web-log.nl)

Groeten, Myra Swarte

In dit nummer:

Twee emmertjes water halen 1
2 nieuwe soorten voor Nederland: een borstelworm en een dansmug 2
Aankondiging Macro-invertebraten cursus 1 en 2 oktober 2009 4
Opgaveformulier determinatiecursus Heteroptera..... 5
Water- en Oppervlaktewantsen van Nederland..... 5
Het voorkomen en de verschillen van de soorten van het..... 6
geslacht *Radix* in de Nederlandse zoete wateren. 6
Nieuws over Chironomus 8
Zomer 2009 Vermandel..... 8

Twee emmertjes water halen

Tijdens veldwerk kwam ik tot een bijzondere ontdekking waarvan ik jullie op de hoogte wil brengen. Zoals waarschijnlijk door iedereen gedaan wordt, heb ik het monster in emmers mee naar het lab genomen. In dit geval had ik een apart emmertje genomen met planten waar een groot aantal Simuliidae op zaten. Thuis gekomen, na nog een tweede monster genomen te hebben, begon ik met het uitzoeken. Het emmertje met de Simuliidae eerst. Maar, waar waren de larven? Er was er niet eentje te ontdekken. Bij het uitzoeken van het grotere monster vond ik ook opvallend weinig vedermuglarven.
Van een bezoekje aan Dirk Platvoet herinnerde ik mij dat we het gehad hadden over de vraatzucht van *Dikerogammarus villosus*. Zou het bij andere vlokreeften dan ook zo zijn?
Ik heb de proef op de som genomen door in de uitzoekbak een aantal *Gammarus pulex* (ongeveer 30) te doen met ongeveer 40 Tanypodinae en wat wormen. Na 4 uur heb ik de bak bekeken en ontdekte dat alle vedermuggen en wormen verdwenen waren.
Een dag later heb ik de proef herhaald met 90 vedermuglarven. Na anderhalf uur waren er nog 15 over en na 2 uur waren alle larven opgegeten.
Dit vraagt natuurlijk om discussie. Het zou best zo kunnen zijn dat dit bij het halen van monsters altijd gebeurt. Als er veel vlokreeften meegenomen worden, hebben de beestjes al heerlijk gesmuld voordat ze in de alcohol gaan. Dit heeft natuurlijk invloed op het aantal te verzamelen vedermuggen en wormen bij het uitzoeken. Maar ook dat in wateren met veel vlokreeften de macrofauna aardig te lijden kan hebben van predatie.
Wie hier meer over aan de weet wil komen kan het proefschrift van Dirk Platvoet (2007) eens lezen of zelf deze proef eens uit te voeren.
Maar de vraag blijft natuurlijk wat te doen met deze kennis?
Literatuur

Platvoet, D., 2007 – *Dikerogammarus villosus* (Sowinsky, 1894), an amphipod with a bite (The relation between morphology, behaviour, micro-distribution and impact of this invading crustacean). Academisch proefschrift Amsterdam.

Groeten, Henk Vallenduuk

2 nieuwe soorten voor Nederland: een borstelworm en een dansmug

Monopylephorus limosus

Tijdens een project in opdracht van Waterschap Hollandse Delta is er op 18 augustus 2008 door Bureau Waardenburg een voor Nederland nieuwe soort borstelworm, Monopylephorus limosus, aangetroffen.

Deze borstelworm is oorspronkelijk bekend uit China en Japan. In de jaren 80 schijnt de soort gevonden te zijn in een stadspark in Milaan. Vrij recent is de soort opgedoken in België in brak en verontreinigd water in het Schelde-estuarium. De eerste vindplaats in Nederland betreft een stadswater, gelegen in Hoogvliet (foto 1). In deze wijk wordt water ingelaten vanuit de Oude Maas, wat ook als niet al te schoon en enigszins brak kan worden aangemerkt. Op de locatie zelf is vrijwel geen vegetatie aanwezig. De locatie is wat de macrofauna betreft soortenarm en wordt gedomineerd door de waterwants *Sigara striata* en bodembewonende muggelarven, zoals *Chironomus tentans*. Ook al geen soorten die wijzen op een goede kwaliteit van water en waterbodem.

Karakteristiek voor *Monopylephorus limosus* zijn de enkelpuntige ventrale borstels op segment 2 (foto 2), alle andere borstels zijn dubbelpuntig met een kleine distale punt . Bovendien bevatten de bundels 1 borstel die korter is dan de andere en waarvan de top dikwijls de andere kant op wijst. De soort kan worden gedetermineerd met de Lauterborniatabel (Tarmo Timm, 2009).

Foto 1: De vindplaats van Monopylephorus limosus

Foto 2: Ventrale borstels van segment 2

Cricotopus speciosus

In 2006 werden tijdens een project in opdracht van Waternet door Bureau Waardenburg langs de oever van de Spiegelplas aparte Cricotopus-larven aangetroffen. Hoewel determinatie van deze larven volgens de tabel zou leiden tot *Cricotopus gr. sylvestris*, vonden wij dat de larve teveel afweek van wat normaal tot *gr. sylvestris* behoort, met name door de lange derde zijtand van het mentum (zie foto 3). De larven werden opgestuurd naar Henk Moller Pillot en hij meende zelfs dat het een soort betrof uit een nog onbekend genus.

Pas in 2008 is de identiteit van deze larven achterhaald dankzij Hub Cuppen die in 2007 larven verzamelde uit poelen in het natuurontwikkelingsgebied Het Schol met begeleidende poppen. Deze poppen konden worden gedetermineerd als *Cricotopus speciosus*. Larven van hetzelfde type zijn door Alexander Klink gevonden in de Bosbeek bij Ter Apel in april 2008 en door Hoogheemraadschap Rijnland in de Reeuwijkse Plassen in juli 2008. En achteraf bleek dat de larven ook in 2004 al in een poel van Het Schol aanwezig waren, die zijn toen echter gedetermineerd als *C. gr. sylvestris*. Verder is er nog uit de Limnodata nog een waarneming bekend van 2 larven uit het Wilheminakanaal van 4 mei 2006. Navraag leerde eerder dat het hier gaat om een invoerfout, want het betreft hier *Cricotopus spec*. Dit leidt tot een lijstje met de volgende vindplaatsen met bevestigde waarnemingen:

Vindplaats:	Het Schol landgoed Woudhuis Apeldoorn, poel B
Datum:	30-03-2004
Aantal:	2 larven

Vindplaats:	Spiegelplas bij Nederhorst den Berg, een 250 ha. grote en diepe plas met helder water.
Datum:	30-08-2006
Aantal:	9 larven

Vindplaats: Het Schol landgoed Woudhuis Apeldoorn, poel E
Datum: 27-03-2007
Aantal: 1 exuvium

Vindplaats: Het Schol landgoed Woudhuis Apeldoorn, poel B en D
Datum: 10-4-2007
Aantal: 6 larven, 2 poppen en 1 exuvium

Vindplaats: Bosbeek bij Ter Apel
Datum: 17-4-2008
Aantal: 3 larven

Vindplaats: Broekvelden en Vettenbroek, onderdeel van De Reeuwijkse Plassen, midden op de plas
Datum: 03-07-2008
Aantal: 7 larven

Uit deze waarnemingen is nog geen duidelijk beeld te distilleren wat betreft de habitatvoorkeur van de soort. De enige overeenkomst is dat het stilstaande wateren betreft. De Spiegelplas en Broekvelden zijn relatief grote plassen gelegen in westen van het land terwijl de poelen en de Bosbeek veel kleiner en rijker begroeid zijn en respectievelijk ten oosten van de Veluwe en in het zuidoosten van Groningen zijn gelegen. Opvallend is dus dat de vindplaatsen verspreid liggen over het land, waardoor het best zou kunnen dat de soort in meer poelen en plassen voorkomt. De larven zijn goed te onderscheiden van *C. gr. sylvestris*, waardoor de soort in de toekomst voor een ieder eenvoudig te determineren is. Karakteristiek zijn de lange 3^{e} zijtanden van het mentum (foto 3) en de lange haren (meer dan de segmentlengte) van de L4 (foto 4).

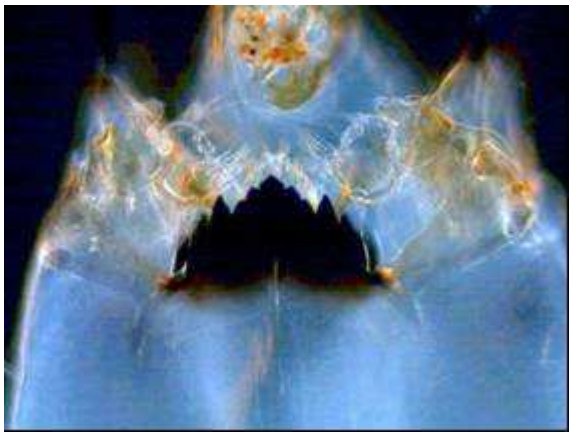

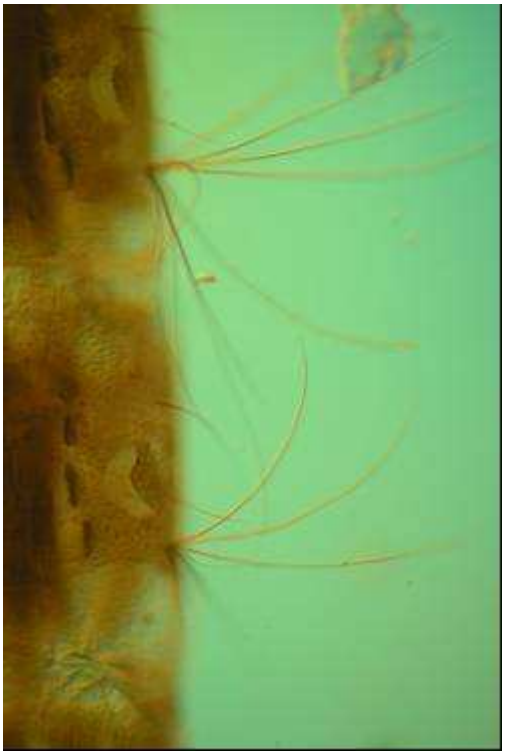

Foto 3: Kop met het mentum van C. speciosus *Foto 4: Beharing van C. speciosus*

Met dank aan Dirk Kruijt (Bureau Waardenburg), Ton van Haaren (GrontmijlAquasense), Hub Cuppen, Wouter Balster (Hoogheemraadschap van Rijnland), Saskia Wiersma (Delta Waterlab) Alexander Klink en Jeroen Meeuse (Waterschap Hunze en Aa's) voor het maken van de foto's en/of het verstrekken van extra informatie.

Ronald Munts
Bureau Waardenburg
r.munts@buwa.nl

Aankondiging Macro-invertebraten cursus 1 en 2 oktober 2009

Beste mensen,

Helaas moet ik mededelen dat de oorspronkelijke **Trichoptera** cursus gepland voor 1 en 2 oktober 2009 niet in die hoedanigheid door kan gaan. Bert Higler is ziek en verblijft op dit moment voor een operatie in Japan. Het herstel na de operatie duurt minimaal 4 tot 6 weken. Hierdoor kan Bert de cursus van 1 en 2 oktober niet geven. In overleg met Bert hebben we besloten om de Trichoptera larven cursus door te schuiven naar 2010.

Voor 2010 waren wij al bezig met de voorbereidingen voor een Heteroptera cursus. Dit mede naar aanleiding van het verschijnen van de nieuwe tabel “Water- en Oppervlaktewantsen van Nederland”. David Tempelman heeft zich bereid gevonden om deze cursus naar voren te halen en die op 1 en 2 oktober 2009 te geven.

Kortom de cursus van 1 en 2 oktober 2009 gaat wel door, maar gaat over water- en oppervlaktewantsen (**Heteroptera**). Tijdens deze cursus zullen zowel volwassen dieren als nymphen worden behandeld.

Deelnemers van de cursus krijgen door deze wijziging de gelegenheid om zich voor 1 september 2009 zonder kosten terug te trekken. Vanwege deze wijziging zijn er een paar afmeldingen. Dit betekent ook dat er een paar nieuwe plekken beschikbaar zijn voor de Heteroptera-cursus op 1 en 2 oktober 2009. Voor mensen die zich niet hadden opgegeven voor de Trichoptera cursus is er dus nog een kans om zich wel op te geven voor de Heteroptera cursus. Nieuwe aanmeldingen worden verwerkt op volgorde van binnenkomst.

Voor diegenen die nog niet bekend zijn met de macro-invertebraten cursussen.
De cursus vindt plaats in Conferentiecentrum Holthurnsche Hof, Berg en Dal.

De cursus omvat enkele introducties onder andere over taxonomie, systematiek, anatomie, morfologie en biologie van water wantsen. Verder wordt zoveel mogelijk tijd besteed aan determinaties. Waar mogelijk wordt referentiemateriaal ter beschikking gesteld, die je na de cursus kunt gebruiken voor je eigen collectie. Ook kun je eigen materiaal meenemen ter beoordeling.

De kosten van de cursus bedragen €775,- per persoon. Dit is inclusief 1 overnachting op een tweepersoonskamer, onbeperkt koffie en thee, ontbijt (1x), lunch (2x) en avondeten (1x) en exclusief BTW.

Je kunt je voor de cursus opgeven door onderstaand formulier volledig in te vullen en via post of mail te zenden naar onderstaand adres. Hier kun je ook terecht voor verder informatie.

Ken je collega’s of mensen in je omgeving die mogelijk geïnteresseerd zijn maar nog niet bekend met de determinatiecursussen van het team zoetwaterecologie of de macrofaunanieuwsmail niet ontvangen, zou je deze informatie dan willen doorgeven? Alvast bedankt!

Nadere mededelingen over het programma, de locatie, routebeschrijving en huishoudelijke zaken worden voor aanvang van de cursus toegezonden.

Met vriendelijke groeten,

Dorine Dekkers
Alterra
Zoetwaterecologie
Postbus 47
6700 AA Wageningen
Email: dorine.dekkers@wur.nl
Tel: 0317-485397

Opgaveformulier determinatiecursus Heteroptera

1 en 2 oktober 2009 in Conferentiecentrum Holthurnsche Hof, Berg en Dal.

Voornaam: ……

Achternaam: ……

Organisatie: ……..……..

Adres: ……

Plaats: ……

Telefoon (werk): ……

E-mail: ……

Vegetariër **ja/nee/anders, namelijk……...**

Voorkeur kamergenoot: ……..

Opgave verplicht tot betaling, ook bij afwezigheid.

Water- en Oppervlaktewantsen van Nederland

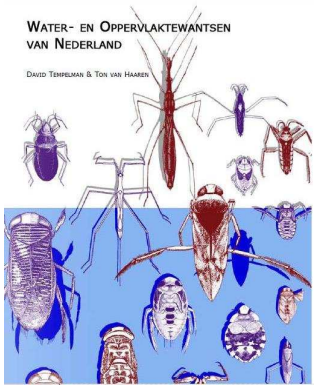

David Tempelman en Ton van Haaren (2009) 116 blz.
Met deze tabel kunnen alle 67 soorten die in Nederland voorkomen worden gedetermineerd.
De determinatiesleutels zijn voorzien van van talrijke afbeeldingen.
De tabel is volledig voor Nederland, België, Luxemburg, Noord-Frankrijk, Duitsland en Denemarken.
Dit is een uitgave van

STICHTING JeugdBondsUitgeverij

Te bestellen via jeugdbondsuitgeverij.nl

Afgelopen zondag waren David en de waterwantsen te horen in het programma Vroege Vogels.

http://vroegevogels.vara.nl/Nationaal-Natuurgeluiden-Archi.554.0.html

Via de link kom je (hoop ik) bij het geluidsfragment.

Het voorkomen en de verschillen van de soorten van het geslacht *Radix* in de Nederlandse zoete wateren.

E.A. (Bert) Jansen

Inleiding

In Nederland komen drie soorten van het geslacht *Radix* voor. Het determineren van deze drie soorten is niet altijd een eenvoudige zaak. Om deze soorten goed te kunnen onderscheiden zou het dier d.m.v. anatomisch onderzoek nader moeten worden bekeken. Dit onderzoek is niet gemakkelijk en bovendien tot nog toe niet (voor zover mij bekend) door een Nederlandse malacoloog uitgevoerd. In dit artikeltje wil ik proberen kenmerken te geven om zonder te moeten "snijden" toch tot een betrouwbare determinatie te komen.

De naamgeving

Tot voor kort waren de indeling en de naamgeving niet altijd even duidelijk. Men had het over de *Radix peregra/ovata*-groep. Deze groep was de verzameling van twee soorten met alle overgangen die mogelijk waren. Glöer (2002) laat in zijn boek deze groep achterwege. Ook in de nieuwste Clecom (2006) staat deze groep niet meer vermeld.
Volgens de meest recente inzichten behoren de onderstaande namen nu te worden gebruikt. (zie de TWN-lijst)

Te gebruiken naam:	**Synoniem**:
Radix auricularia (Linnaeus, 1758)	
Radix balthica (Linnaeus, 1758)	*Radix ovata* (Draparnaud, 1805)
Radix labiata (Rossmässler, 1835)	*Radix peregra* (Müller, 1774)

De verschillen tussen schelpen

	R. auricularia	***R. balthica***	***R. labiata***
Algemene vorm	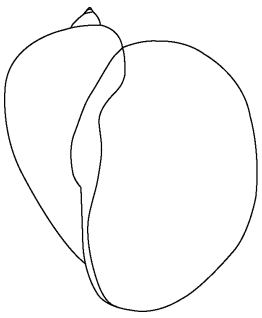	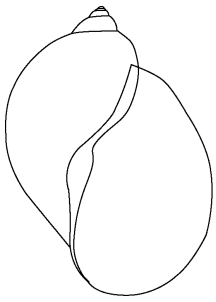	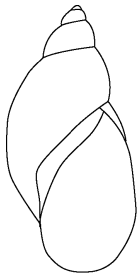
Verhouding totale hoogte : mondhoogte	100 : 88	100 : 77	100 : 66
Vorm schelp	weinig variabel	variabel	weinig variabel
Vorm bovenzijde mond *De stippellijn geeft de hoek aan van de mond t.o.v. de laatste winding. Deze hoek is bij determinatie een zeer belangrijk kenmerk.*	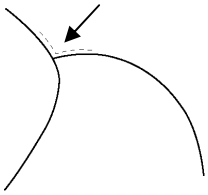	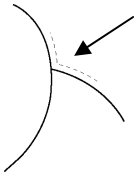	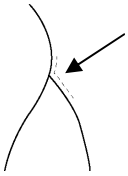
Mondopening	breed oorvormig, bovenaan niet toegespitst	breed ovaal, bovenaan iets toegespitst	ovaal, bovenaan toegespitst
Afmeting hoogte x breedte in mm.	35 x 30	31 x 20	18,5 x 11,5

Uiterlijke kenmerken van het levende dier

De kenmerken van het levende dier die voor determinatie van belang zijn en zonder te “snijden” zichtbaar, beperken zich tot de pigmentatie van de mantel. De pigmentatie van de mantel is bij alle *Radix*-soorten zeer variabel en kan alleen als determinatiekenmerk worden gebruikt in combinatie met de overige schelpkenmerken. Hieronder zijn de kenmerken van de mantel in een schema samengevat.

R. auricularia De mantel bestaat uit een donkere ondergrond met lichtgele vlekkentekening.
Langs mantelrand duidelijke lichte ondergrond met twee rijen donkergekleurde vlekken.

R. balthica Het middelste gedeelte van de mantel bestaat uit een donkere band met lichte ronde vlekken.
Langs de mantelrand is de ondergrond licht met één donkere langgerekte vlek en donkere vlekken op het overige deel.

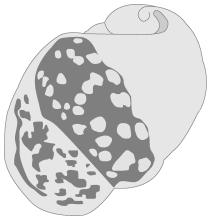

R. labiata De mantel van de R. labiata kan men in twee helften delen. Het onderste gedeelte met de mantelrand en het deel dat diep in de schelp zit.
Dit laatste deel is licht van kleur en heeft weinig of geen vlekkentekening, het onderste deel bezit op een donkere ondergrond hier en daar wat lichte vlekjes.

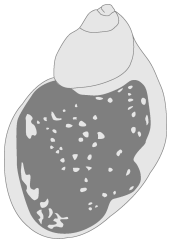

Voorkomen in Nederland

Alle soorten van het geslacht *Radix* komen algemeen voor in heel Nederland.

Radix balthica is de soort die men het meeste zal aantreffen, omdat deze soort het minst kieskeurig is van de drie. Van de drie soorten kan deze het beste tegen een wat vuiler milieu en is hij ook beter bestand tegen een iets hoger zoutgehalte.

Bij de *R. auricularia* behoort de omgeving wat plantenrijker te zijn en moet het zoutgehalte laag zijn (niet hoger dan 6‰).

R. labiata is een soort die vaak op de wat hoger gelegen gebieden voorkomt en van de drie soorten het beste tegen een wat hogere zuurgraad bestand is.

Radix auricularia *Radix balthica* *Radix labiata*

Nieuws over Chironomus

Het is wel bekend dat ik larven van *Chironomus* opstuur naar Russische specialisten om de larven cytologisch te laten determineren. Daarbij is vast komen te staan dat de soort *C. uliginosus*, behorend tot *C. luridus* agg., een soort is die algemeen voorkomt in zure wateren (veelal vennen). Het onderscheiden van de soorten van dit aggregaat is nog niet mogelijk. Ook *C. longipes* lijkt erg op dit aggregaat. Tot op heden is het mij nog niet gelukt om larven van deze soort te vinden om te kunnen doorkweken of voor cytologisch onderzoek op te sturen. Van mogelijke vindplaatsen word ik graag op de hoogte gebracht.
Ook de soort *C. fraternus* is een soort van dit soort wateren en is inmiddels van enkele locaties in Nederland bekend. Bij het determineren kom je uit op *Chironomus Camptochironomus*. Wie larven van dit type uit vennen of andere zure wateren heeft, kan deze naar mij opsturen ter controle. Waarschijnlijk is ook deze soort algemeen voor vennen, maar in grote aantallen vind ik ze nooit.
Dankzij het verstrekken van goed materiaal door Jeroen van Mil kan ook de soort *C. entis* tot de Nederlandse fauna gerekend worden. De soort valt onder het *C. plumosus* agg. Hierdoor wordt het niet meer mogelijk binnen dit aggregaat verder te determineren.

en *Cricotopus bicinctus*
Het blijkt dat deze soort met een eenvoudig kenmerk goed op naam te brengen is. Aan de binnenrand van de mandibel bevindt zich ter hoogte van de SSd een kort zwart puntje.

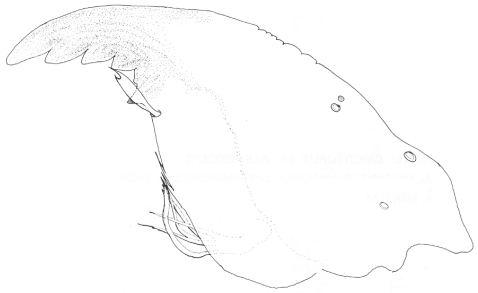

Cricotopus bicinctus
Figuur uit Schmid, P.E., 1993 – Wasser und Abwasser Suppl. 3/93: 287

Groeten,
Henk Vallenduuk

Zomer 2009 Vermandel

www.vermandel.com

Natura 2000 gebieden

Drie prachtige delen : Samen Euro 79,90
Boek 1, Natura 2000-gebieden van Zee en kust, behandelt 49 gebieden en beschrijft de natuur van de Noordzee, het Zoutwatergetijdengebied, de Afgesloten zeearmen, de Zeekleimoerassen en de Duinen. Boek 2, Natura 2000-gebieden van Laag Nederland, behandelt 44 gebieden en beschrijft de natuur van het Rivierengebied, het Zoetwatergetijdengebied en de Laagvenen. Boek 3, Natura 2000-gebieden van Hoog Nederland, behandelt 72 gebieden en beschrijft de natuur van de Hoogvenen, de Zandgronden van Noord- en Midden-Nederland, de Zandgronden van Zuid-Nederland, de Beekdalen en het Heuvelland.

Einde mafanieuwsmail 86 van 31 augustus 2009